

Kritické myšlení jako hermeneutický úkol (příspěvek k hledání způsobů zvyšování odolnosti policistů vůči dezinformačnímu působení)

Anotace: Autor ve stati upozorňuje na aktuální potřebu cílevědomého rozvíjení kritického myšlení příslušníků policejního sboru. Zaměřuje se na kritickou práci s textem jako nejčastějším zdrojem informací a pojímá ji jako hermeneutický úkol neboli hledání způsobů, jak adekvátně porozumět smyslu sdělení a odolat dezinformačním snahám. Edukační úsilí v tomto směru navrhuje založit na kultivaci zdrženlivého postoje vůči textu, na kultivaci tázání a integraci etického rozměru rozumění.

Klíčová slova: etika, hermeneutika, interpretace, kritické myšlení, porozumění, předporozumění, tázání, zdrženlivost.

Úvod

V rámci profesní přípravy policistů je v současnosti silně akcentován aspekt zvyšování odolnosti vůči dezinformačnímu působení. Žádný proces edukace policistů, byť by byl zaměřen na co nejkompexnější utváření profesní kompetentnosti, nemůže sice zabránit tomu, aby jednotlivci či celé skupiny lidí řídili své chování a jednání na základě buď chybných informací, nebo informací fragmentárních, nebo informací mylně uváděných jako pravdivé, a taktéž samozřejmě i vysloveně lživých, cíleně zaměřených na jejich svedení na scesti, avšak je povinností policejního managementu, co nejlépe a nejefektivněji připravit příslušníky sboru **na práci s informacemi, a to ve směru jejich výběru, interpretace i využití.**

Tento text se zaměřuje na práci s informacemi, které se k policistovi dostávají v podobě **textů**, primárně formulovaných v jazyce profesně odborného, všeobecně kulturního a politického diskursu. Jeho cílem není, analyzovat konkrétní techniky filologické analýzy či navrhovat edukační strategie v oblasti informační gramotnosti; chce se pokusit o širší, **filosofické zamyšlení** nad tím, co vlastně znamená „**rozumět textu**“. Tímto výchozím pozastavením by – podle našeho názoru – měla začít i kultivace schopností policisty ve směru kritické práce s informacemi a minimalizace případných dezinformačních nástrah.

1. Předběžné vymezení kritického myšlení

Ve svém řeckém základu je pojem „kritika“ odvozen od slovesa „**krinein**“, které znamená „rozišovat“, „rozeznávat“, „posuzovat“, původně dokonce „prosívát“.¹ Výrazem „techné kritiké“ se v antickém Řecku rozuměla velmi specifická duševní činnost: činnost diferencující a v závislosti na tom i posuzující, hodnotící, oceňující. „Být kritický“ znamenalo mít odstup, nechávat věci povrchně a zjednodušeně, nýbrž na podkladě porozumění jejich předpokladům, vnitřní složitosti i vnějším souvislostem a kontextům.

V tomto pojednání není dostatečný prostor pro rekapitulaci a zhodnocení teoretických konceptů **kritického myšlení**. Konstatujme pouze, že pro náš účel se nám jeví jako relevantní přístup Jara Křivohlavého, který kritickým myšlením rozumí otevřenost mysli, resp. ochotu aktivně vyhledávat argumenty.² František Koukolík přirovnává kritické myšlení k myšlení vědeckému. Vskutku, bez rozměru kritičnosti by se vlastně o „vědění“ ani nejednalo. Každý historik například důvěrně zná, jak složitými metodologickými postupy je nezbytné uplatňovat kritiku historických pramenů, aby výsledkem jejich posouzení, analýzy

¹ GAZDA, J., V. LIŠKA, a B. MAREK, B. *Kritické myšlení. Dovednost (nejen) pro 21. století*, s. 9.

² Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie moudrosti a dobrého života*, s. 75.

a interpretace bylo skutečné „vědění“, nikoli sumarizace historikových představ, nahodilých zobecnění, pocitů a dojmů. Koukolík se hlásí k definici, kterou navrhli Moore a Parker: „Tvrzení jsou výroky, které můžeme přijmout buď jako pravdivé, nebo jako nepravdivé. Kritické myšlení je pečlivé a uvážené rozhodnutí o tom, zda nějaké tvrzení přijmeme, odmítneme, nebo se o něm zřekneme úsudku. Kritické myšlení rovněž zahrnuje stupeň jistoty, s níž nějaké tvrzení přijmeme nebo odmítneme.“³ Jirí Šedý zdůrazňuje, že v případě kritického myšlení jde o „vyšší formu myšlení, při které dochází k dokazování či vyvracení faktů, argumentaci a formulování závěrů. Zároveň je kritické myšlení sebereflexivní, tj. dochází k reflexi, dotazování a testování vlastních myšlenkových procesů.“⁴

Souhrnně řečeno, pod kritickým myšlením budeme rozumět komplexní schopnost, spočívající v analýze, hodnocení a interpretaci informací. Eric B. Shiraev a David A. Levy uvádějí, že „kritické myšlení“ je podle jejich mínění „aktivní a systematická kognitivní strategie sloužící ke zkoumání, hodnocení a pochopení jevů, řešení problémů a rozhodování se na základě zdravého úsudku a validních důkazů“.⁵ **Ve vztahu k textu** pak „být kritický“ bude pro nás znamenat souhrn způsobů, jež ve svém výsledku umožňují **adekvátní „uchopení“ podstaty sdělení, které je v textu obsaženo, s maximálním porozuměním jeho předpokladům, souvislostem a možným důsledkům.**

Jsme přesvědčeni, že je nanejvýš žádoucí, vypracovat **strategii edukace policistů ve směru osvojení si zásad kritické práce s textem**, a to na všech stupních organizace a řízení policejního sboru. Při absenci schopností hlouběji založené práce s psanými informacemi nastává totiž reálné nebezpečí ustrnutí v prvoplánovosti, banalizaci, schématickém vnímání, posuzování a hodnocení poskytovaných sdělení. Policista, postrádající schopnost kritického intelektuálního odstupu a diferencovanějšího posuzování, stává se nejen velice snadnou „kořistí“ **populistů, demagogů a manipulátorů** ze sféry reklamy, byznysu a politiky, ale nemohl by dostát ani nejvlastnějšímu smyslu svojí profesní role, což je prosazování a ochrana spravedlnosti a práva. A je-li pravdou, že jedním z předpokladů fungování **demokratické společnosti** je samostatně a odpovědně uvažující občan, pak by nekritický policista nedostal ani nárokům na samo demokratické občanství!

2. Co je „hermeneutický úkol“?

Pojem „hermeneutika“ je odvozen od řeckého slovesa „herméneuein“, což původně nejspíše poukazovalo k nápodobě Herma, posla bohů, a tedy k úkolu vyjadřovat božskou řeč pomocí řeči lidské. Druhým významem je překlad z jednoho jazyka do druhého. Nám jde o třetí význam, který rekonstruuje tento pojem ve filosofickém kontextu a který jako cíl hermeneutického snažení formuluje **výklad určitého textu**.⁶ Stručně, ale výstižně definoval hermeneutický úkol Michel Foucault: „Souhrn poznatků a technik, které umožňují, aby znaky promluvily a odhalily svůj smysl, nazvěme hermeneutikou...“⁷ V našem pojednání se opíráme zejména o hermeneutickou koncepci Hanse-Georga Gadamera, jehož myšlenky se soustřeďují k ujasnění problému „**porozumění**“, které (v návaznosti na Heideggerův koncept „Dasein“) chápe **jako způsob realizace dějinnosti pobytu člověka ve světě**.⁸

³ KOUKOLÍK, F. *Já: o mozku, vědomí a sebevědomování*, s. 12.

⁴ ŠEDÝ, J. *Kritické myšlení*, s. 15.

⁵ SHIRAEV, E. B. a D.A. LEVY. *Mezikulturní psychologie kriticky a aplikovaně*, s. 124.

⁶ Srov. POKORNÝ, P. a kol. *Hermeneutika jako teorie porozumění*, s. 19.

⁷ FOUCAULT, M. *Slová a věci*. Přeložil P. N., s. 85.

⁸ K podrobnějšímu výkladu celkového Gadamerova hermeneutického projektu srovnej např. HROCH, J. *Filozofická hermeneutika v dějinách a současnosti*, s. 47 – 60.

Pokud jde o náš cíl, jímž je hledání cest ke kultivaci kritického myšlení, hermeneutický úkol spočívá v první řadě v **kritické reflexi předpokladů našeho rozumění textu**. Soubor kulturních a dějinných předpokladů našeho rozumění nazývá Gadamer „**předporozuměním**“ a tyto předpoklady platí v jeho koncepci (řeceno kantovsky) za takřka transcendentální podmínky rozumění. „Naše dějinnost není omezení, nýbrž princip rozumění. Rozumíme a usilujeme o pravdu, protože jsme přítom vedeni očekáváními smyslu.“⁹ Hermeneutická analýza pracuje proto s duchovními fenomény jako se **symboly** konkrétního lidského života, usilování, prožívání, a jejím cílem je odhalit jejich skrytý, sekundární, nezjevný (ve smyslu „nalézajícího se za zjevným“) **smysl**.

Dále spočívá hermeneutický úkol ve **směřování k interpretaci textu**. Gadamer píše: „Dějinné vědomí nenaslouchá zbožně hlasu z minulosti, nýbrž přemýšlí o něm a zasazuje ho zpět do kontextu, z něhož vyrostl, aby zjistilo jeho relativní význam a hodnotu, jež mu přísluší. Toto reflexivní chování vůči tradici nazýváme *interpretací*.“¹⁰ Každý interpret přitom vnáší do interpretace svůj okruh vědomostí a vůbec celý historický horizont své existence, takže při každé interpretaci dochází k vzájemnému **prolínání těchto horizontů**. „Porozumět“ znamená nalézt „interpretační zprostředkování“ mezi čtenářem a textem, myšlenkově uchopit a artikulovat předpoklady, za nichž určitá událost či text mají nějaký význam. Paul Ricoeur konstatuje: „Každá interpretace ... chce, aby se z cizího stalo vlastní, chce si text přisvojit. V porozumění druhému hledá tedy větší porozumění sobě samému. Veškerá hermeneutika je tak explicitně či implicitně porozuměním sobě samému oklikou přes porozumění druhému.“¹¹

Za třetí spočívá hermeneutický úkol v **odkrytí etického rozměru rozumění textu**. Kritické myšlení, rozumíme-li mu jako hermeneutickému úkolu, nezahrnuje totiž pouze kulturně-historickou a literární odpovědnost, ale i odpovědnost etickou. Znamená pokoru k textu samému a jeho vždy přítomné „jinakosti“, úctu k hledání pravdy, ochotu otevřít se různým možnostem porozumění významu, schopnost zvažovat i odlišné podoby argumentace a připravenost k revizi vlastních východisek a závěrů.

3. Čím začít v policejní profesní edukaci?

Na co zaměřit edukační působení v rámci (celoživotního) vzdělávání policistů ve směru kritické práce s textem? Na samém počátku se spokojme s **kultivací nejširších předpokladů přístupu k textově zprostředkovanému sdělení**. Z těchto předpokladů se více zamyslíme nad těmi, které jsou – podle našeho soudu – zásadní.

a) Kultivace zdrženlivosti

Nezbytným vnitřním rozměrem kritického vnímání, hodnocení a interpretace textu je **jistá míra zdrženlivosti**. Nikoli náhodou Shiraev a Levy upozorňují, že kritické myšlení „spočívá v přijetí myšlenkového nastavení, které je jak bez předsudků, tak zároveň skeptické...“¹²

Z předchozího vymezení je zřejmé, že při přípravě „adepta kritického myšlení“ je nutno vést jej v první řadě k maximální snaze **rozlišovat** „předsudečnost“ ve smyslu reálných konkrétně-historických, kulturních i individuálně-psychologických **předpokladů** našeho rozumění textu, a mezi **předsudky** coby rigidními, a priori převzatými a obvykle i kolektivně zafixovanými stereotypy a falešnými předběžnými konstrukcemi na straně druhé. Pokud tedy Gadamer konstatuje, že „... *předsudky* (Vourteile) *jednotlivého člověka v daleko větší míře,*

⁹ GRONDIN, J. *Úvod do hermeneutiky*, s. 142.

¹⁰ GADAMER, H. G. *Problém dějinného vědomí*, s. 8, zvýraznil Gadamer.

¹¹ RICOEUR, P. *Život, pravda, symbol*, s. 180.

¹² SHIRAEV, E. B. a D.A. LEVY. *Mezikulturní psychologie kriticky a aplikovaně*, s. 124.

než jeho soudu (Urteile) utvářejí dějinnou skutečnost jeho bytí,¹³ má dominantně na mysli právě onu široce (kulturně historicky) založenou předpokladovost lidského vnímání a chápání světa, nikoli to, co Tomáš Novák označuje jako specifický typ postoje, a sice takový, který je iracionálně založený či afektivně zdůrazněný.¹⁴

Zdrženlivost v hermeneutickém smyslu znamená, že ten, kdo usiluje o porozumění textu, **ví o své předpokladovosti**; ví, že jeho úsilí o porozumění vždy vychází z určitých **předpokladů**, „děje“ se v určitém kontextu, vzchází z „horizontu otázky“, zkrátka je podmíněné řadou konkrétních dobových i individuálních předpokladů. Plně platí upozornění Paula Ricoeura, že „ke každému čtení textu, ať je sebevíc svázáno s *quid*, s tím, 'kvůli čemu' byl napsán, dochází vždy uvnitř nějakého společenství, tradice či proudu živého myšlení, které rozvíjí určité předpoklady a požadavky.“¹⁵ Gadamer to vystihuje slovy: „Kdo chce rozumět textu, je spíše připraven nechat si o něm něco říci. Proto musí být hermeneuticky školené vědomí již předem citlivé na jinakost textu. Taková **připravenost přijímat** nepředpokládá ani věcnou 'neutralitu', ba ani sebevyhasnutí, nýbrž zahrnuje **odhalující osvojení vlastních předmínění, ale konec konců i předsudků**. Je nutné uvědomit si vlastní předpojatost, aby se text představil ve své jinakosti a aby dospěl k možnosti vydat svou věcnou pravdu proti vlastnímu předmínění.“¹⁶

Hledání kritérií tohoto rozlišení je nikdy nekončícím procesem identifikace a delimitace, zjišťování a oddělování „správných předsudků“ od chybných, vedoucích k neporozumění.¹⁷ Každý text poukazuje totiž vždy jen k určitému specifickému „vějíří poukazů“, **nikdy nejsou možnosti jeho interpretace bezbřehé a libovolné**. Petr Pokorný to (na příkladu biblické teologie) formuluje jako nutnost respektu k určitému napětí mezi „pluralitou významů a vyloučením určitých ne-možných možností významu...“¹⁸ Je to o to těžší, jak poukazuje Thomas H. Eriksen, že vzrůstající segmentace a fragmentarizace světa stále více komplikuje jeho smysluplné celistvé uchopení; „jakmile se vzrůstajícím tempem zprostředkovává stále větší množství informací, je těžší a těžší vytvářet příběhy, posloupnosti a vývojové řady. Hrozí, že zcela převládnou jednotlivé fragmenty.“¹⁹ A Václav Bělohradský přitakává: ano, musíme se vyrovnat s tím, že „fragment je dnes univerzální formou sdělení, všechno se stalo fragmentem, to je důsledek globalizace“.²⁰

V případě policejní profese můžeme za předporozumění označit souhrn společenských, profesně-rolových i osobnostních předpokladů, které charakterizují „přednastavenost“ konkrétního policisty vůči textovému informačnímu sdělení. Toto předporozumění je jakýmsi „terénem“ jeho zkušenosti, který si nemůže odmyslet či jinak „zrušit“ (neboť tím bych přišel o svůj duchovní „domov“, jehož „oknem“ pozoruje svět), avšak (z hlediska úkolu kritického myšlení) je nezbytně nutné, aby byl schopen (a ochoten) jej reflektovat, analyzovat, zkoumat jej jakožto předpoklady jak své svobody vůči onomu textu, tak i odpovědnosti za konkrétní volbu jeho profesního i lidského „čtení“! **Porozumět znamená totiž nalézt interpretační zprostředkování mezi čtenářem a textem**, pokusit se myšlenkově uchopit a artikulovat předpoklady, za nichž určitá událost či text mají nějaký význam. Jak praví Gadamer: „Toto **mezi** je vlastním prostorem hermeneutiky.“²¹

¹³ GADAMER, H. G. *Pravda a metoda*, s. 329, zvýraznil Gadamer.

¹⁴ Srovnej NOVÁK, T. *O předsudcích*, s. 8 a dále.

¹⁵ RICOEUR, P. *Život, pravda, symbol*, s. 168.

¹⁶ GADAMER, H. G. Co je hermeneutika. In: LIESSMANN, K. a G. ZENATY. *O myšlení*, s. 247, zvýraznil P. N.

¹⁷ Srov. GRONDIN, J. *Úvod do hermeneutiky*, s. 143.

¹⁸ POKORNÝ, P. a kol. *Hermeneutika jako teorie porozumění*, s. 124.

¹⁹ ERIKSEN, T. H. *Tyranie okamžiku*, s. 114.

²⁰ BĚLOHRADSKÝ, V. *Mezi světy & mezisvěty*, s. 72.

²¹ GADAMER, H. G. *Pravda a metoda*. Citováno podle: POKORNÝ, P. *Hermeneutika jako teorie Porozumění*, s. 111, zvýraznil P. N.

Jak je zřejmé, v poznání nelze dosáhnout „absolutní čistoty“ přístupu ke zkoumanému fenoménu (ve smyslu Lockova požadavku „tabula rasa“), neboť každý z nás ve svém profesním i osobním životě vychází ze samozřejmosti svého předporozumění; tj. z toho, jak vnímá, prožívá a chápe, jakými tradicemi, zkušenostmi, vzpomínkami, ale i cíli, ideály a tužbami je vybaven, co chce, co se mu líbí, s čím souhlasí a co odmítá. Hermeneutický úkol tedy v žádném případě neznamená uskutečnění osvícenského záměru: zlikvidovat „předsudečnost“ našeho myšlení! Ve své kritice jednostrannosti osvícenské racionality Gadamer upozorňuje: „Rozum existuje pro nás pouze jakožto reálný historický rozum, a to znamená pouze jedno: rozum není pánem sebe sama, vždycky se nachází v závislosti na těch reálných podmínkách, v nichž se projevuje jeho činnost“.²² Rezignace na osvícenský záměr zlikvidovat „předsudečnost“ našeho myšlení ovšem neznamená rezignaci na zásadu objektivitu vědeckého poznání! Úkol **kritické reflexe předporozumění** poukazuje totiž zároveň i k **jeho překročení**; hermeneutický přístup nechápe text nikdy jako uzavřenou „danost“, jako něco samozřejmého, nýbrž usiluje o jeho **porozumění v otevřenosti**, tedy „**nesamozřejmosti**“! „Nemůže jít jen o jednoduché odstranění předsudků, nýbrž o jejich uznání a výkladové rozpracování.“²³

Teprve po zaujetí metodického postoje odpovědné zdrženlivosti a kritické reflexe vlastního předporozumění může nastoupit ona druhá fáze, totiž identifikace předsudků, stereotypů, kognitivních zkreslení a dalších faktorů, znesnadňujících, ba znemožňujících postup k odkrývání pravého významu sdělení textu. Celkovým smyslem práce s textem pak je, naučit se vypracovávat **předběžné rozvrhy interpretace**, poskytující „klíč“ k tomu, aby policistu určitý text „oslovil“ v co největší šířce svých poukazů, aby jej nevnímal schematicky, prvoplánově, tedy jako banálně determinovaný, nýbrž jako **otevřený více možnostem rozumění**, tedy odpovědí na to, jaký postoj k dané situaci zaujmout a k jakému algoritmu chování a jednání se svobodně (ale i odpovědně) rozhodnout.

b) Kultivace otázky

Rozvíjení kritického myšlení policisty znamená, vést jej k umění, které bychom mohli nazvat **vedením rozhovoru s textem**. Lidská existence je nutně vždy dialogické povahy vždy pobývá v neustálém „duchovním rozhovoru“, což vyplývá ze samotné povahy její časovosti.²⁴ Rozhovor s textem bývá popisován pomocí pojmu „hermeneutického kruhu“: vždy máme o textu jisté předběžné mínění, postoj, předporozumění, které však cestou kladení otázek „odstupuje od sebe sama“, aby se po konfrontaci s textem opět „navracelo k sobě samému“, obohaceno o reflexi kontextů a širších souvislostí, což vede k novému porozumění. Vlastně se jedná spíše o spirálu než kruh.²⁵

Člověk, chce-li rekonstruovat smysl daného textu, **musí umět nejen naslouchat, nechat se oslovovat, ale také se musí umět tázat**. „Porozumění významu a smyslu textu spočívá ve schopnosti klást otázky, které vyvstávají při jeho interpretaci a odpovídat na ně jak v individuální reflexi, tak i ve filosofickém, respektive vědeckém dialogu.“²⁶ Jde o to, učit se každý text chápat nikoli jako hotový fakt, ale jako duchovní fenomén, jehož tvůrci se po něčem tázali a že jej zanechali jako jednu z možných odpovědí. Proto je třeba jít vždycky **za text**²⁷ a snažit se objevit onu **otázku!** Každý fenomén sociálního a kulturního života

²² GADAMER, H. G. *Pravda a metoda*, s. 328, zvýraznil Gadamer.

²³ GRONDIN, J. *Úvod do hermeneutiky*, s. 142.

²⁴ K bližšímu vymezení této heideggerovské koncepce lidského „Dasein“ srovnej např. HROCH, J. *Filozofická hermeneutika v dějinách a současnosti*, s. 38 – 47.

²⁵ POKORNÝ, P. *Hermeneutika jako teorie porozumění*, s. 108.

²⁶ HROCH, J. *Filozofická hermeneutika v dějinách a současnosti*, s. 55.

²⁷ POKORNÝ, P. a kol. *Hermeneutika jako teorie porozumění*, s. 109.

poukazuje k celému **horizontu odkazů a souvislostí, jež je třeba interpretovat**. Gadamer to formuluje jako klíčový nárok, spočívající v neustálém „přemáhání své vlastní relativnosti, na němž se tak zakládá objektivnost poznání v humanitních vědách.“²⁸ „Získat hermeneutický horizont znamená... získat horizont otázek,“²⁹ dodává Jaroslav Hroch.

„První předpoklad, zahrnutý v konceptu interpretace“, zdůrazňuje Gadamer, „je *'cizí' povaha textu*, který chceme pochopit. Neboť to, co je bezprostředně zřejmé, co nás přesvědčuje samou svou přítomností, nevyžaduje žádnou interpretaci.“³⁰ Právě **cizost („jinakost“) textu** je prostorem možného setkání! Je „skrytostí“, z níž k nám – řečeno s Heideggerem – „přicházejí události“. „Jinakost“ je výzva nikoli k jejímu „zrušení“, možná ani k jejímu „odkrytí“ („alétheia“), nýbrž možná daleko spíše k promýšlení jejích poukazů, k interpretaci (a současně s tím i k naší vlastní sebeinterpretaci!). Zde se hodí slova Tomáše Halíka, byť původně určená jen k tématu výkladu Bible: „Jistě: Bible sama je sbírkou textů nejrůznějších žánrů, textů, které často spolu navzájem komunikují a jedny vykládají druhé.“³¹ Což tomu tak není i u setkávání lidí s jinými texty, například odborné či publicistické povahy? Nezahrnuje (ba nepředpokládá) snad porozumění schopnost vzájemné interpretace, převzetí hlediska toho druhého? A neznámá ono „převzetí hlediska“ vlastně „vstup do příběhu toho druhého“?

Pravda, takovýto „vstup do příběhu“ předpokládá obrovskou **pokoru**, a té je v naší euroamerické civilizaci vskutku jako šafránu. Ale což to není další inspirace k „vyjití“? Což to není povzbuzení k suspenzi falešné sebejistoty, již se pyšní karteziánská komunita Západu již nejméně po tři staletí? Cožpak to není právě přítomnost „jinakosti“, která permanentně zpochybňuje moji sebejistotu v artikulaci i v konání, mé „šťastné vlastnění světa“? Emmanuel Lévinas soudí: „Cizota druhého, toť sama jeho svoboda! Pouze svobodné bytosti si mohou být navzájem cizí. Svoboda, jež je jim 'společná', je právě tím, co je odděluje.“³²

Takovýto postup znamená současně i **stud (ostych)!** Ten může sehrávat klíčovou roli, protože ve svém nejhlubším smyslu je bytostnou dispozicí člověka **mít někoho (něco) v úctě, ostýchat se před ním čili poodstoupit od něho, sklonit se před jeho vahou.**³³ Zdeněk Kratochvíl upozorňuje, že tento (prapůvodní) význam starořeckého „aidós“ si již uvědomujeme jen velmi matně a zjednodušeně. Přitom právě stud je přirozeným korektivem „samozřejmosti“, s níž často soudíme druhé, s níž jednáme ve světě a v mezilidských vztazích. „Právě *aidós* je tou lidskou schopností, která sama zadržuje a zabraňuje, aniž by k tomu musela dostávat příkazy nebo návody. ... Ostych nás pozdrží a můžeme si rozvážit, zda to je vhodné, zda to stojí za to.“³⁴ Hermeneutické tázání vskutku znamená neustálý **počít jisté nepatřičnosti**, kdykoli člověk manipuluje s nějakým jsoucnem, kdykoli narušuje přirozený běh jeho života, kdykoli nějak zasahuje. Myslím, že je smysluplné, hovořit i o jisté míře **skepsse**, který ovšem chápeme nikoli jako rezignaci, nýbrž (řečeno s Wilhelmem Weischedelem) jako „otevřenou skepsi“, jako **tázání, vyplývající ze zkušenosti radikální nejistoty.**³⁵

c) Kultivace etického rozměru rozumění

Etický postoj chápeme jako neustálou a soustavnou kritickou reflexi, neustálé **kladení otázek po hodnotovém založení** (v našem případě textu), soustavné zpochybňování

²⁸ GADAMER, H. G. *Problém dějinného vědomí*, s. 17.

²⁹ HROCH, J. *Filozofická hermeneutika v dějinách a současnosti*, s. 57.

³⁰ GADAMER, H. G. *Problém dějinného vědomí*, s. 8, zvýraznil Gadamer.

³¹ HALÍK, T. *Co je bez chvění, není pevné*, s. 115.

³² LÉVINAS, E. *Totalita a nekonečno*, s. 58.

³³ Srovnej KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, s. 83.

³⁴ KRATOCHVÍL, Z. *Výchova, zřejmost, vědomí*, s. 84 – 85, zvýraznil Kratochvíl.

³⁵ WEISCHEDDEL, W. *Skeptická etika*, s. 29.

jeho povrchního, tj. moralistního „čtení“, systematickou destrukci předem daných „pravd“ o dobru a zlu. Kultivace etického rozměru rozumění textu poukazuje k jeho hodnotové problematičnosti, zakotvenosti i otevřenosti, k odkrývání možností utváření jeho morálního významu a smyslu; takto je součástí celoživotního pohybu „**péče o duši**“.³⁶

Postoj kritické etické reflexe začíná tam, kde jedinec „**otřásá**“ **sebejistotou svého dosavadního způsobu interpretace textu** a hledá nové úhly pohledu, nové kontexty, nové podoby odpovědnosti za sebe i za druhé. Toto pojetí profesní etiky ovšem vylučuje její chápání jako hotového a jednou provždy daného instrumentária hotových a jednou provždy daných „pravd“ a receptů na „jedině správnou interpretaci“! V etickém smyslu **nemůže být totiž profesionál nikdy „hotov“, „dovršen“**; vždy je – tak říkajíc – na cestě odkrývání rozličných poukazů své profese, vždy se znovu a znovu učí jim rozumět a naplňovat je. Výstižně to vyjádřil Jan Sokol, když napsal, že „morálka je ‘pozitivní’ a jasně říká, co má a nemá být. Naproti tomu etika se vždycky ptá proč.“³⁷

Kritický přístup k **identifikaci etického rozměru textu** v prvé řadě znamená, umět se vyhnout dvěma krajnostem, s nimiž se v poslední době ve veřejném prostoru setkáváme.

- **Riziko hodnotové atribuce a polarizace**

Tendence, kterou nazýváme **hodnotovou atribucí**, spočívá v tom, že konzumentům informací je nejen nabízen, ale přímo **vnucován hodnotový rozměr světa s cílem motivovat je k zaujetí jednoznačného morálního postoje, nejlépe takového, který je ostře polarizovaný (dobro – zlo, pravda – lež, spravedlnost – nespravedlnost apod.)**. Tento způsob myšlení, který je vlastní veřejnému působení téměř všech relevantních subjektů, počínaje státem a konče zájmovými skupinami rozmanitého druhu, můžeme směle označit za **moderní manicheismus**.³⁸ K tomu, aby vyvolaly na „mediálním trhu“ výše uvedený efekt a ovlivnily podobu předporozumění nás všech, využívají tyto subjekty všech myslitelných prostředků, zejména cílevědomého budování obrazu protivníka a jeho morální etiketizace („nálepkování“), tedy násilného označování morálními kategoriemi s instrumentálními (politickými) cíli.³⁹ V manichejské polarizaci je podstatné to, že – podle ní – **neexistuje alternativa**; je to přístup deterministický až fatalistický, který vtěsnává svět do binárního kódu a eliminuje vše, co by tento pohled narušovalo či problematizovalo.

Rozumět textu (z pohledu uvedeného manicheistického vidění) znamená **zjednodušit jeho složitost do podoby dvou pólů**: pólu „dobra“ a pólu „zla“, přičemž svět (jakožto „pozadí textu“) je vnímán jako aréna střetávání zastánců obou těchto krajních pozic, takže od čtenáře je očekávána **jednoznačná volba: „pro“ nebo „proti“**. Redukcionismus tohoto přístupu je sice na jednu stranu pochopitelný a uklidňující, neboť vnáší do procesů interpretace stále komplikovanějších textů zdánlivě zřejmý řád, systém a logiku, umožňuje koncentrovat argumenty do dvou jasně vymežitelných „táborů“ a tedy se „správně“ rozhodnout; na druhou stranu však znamená, že morální prožívání, souzení a rozhodování se uměle vtěsnává do podoby **dilematu** (buď, nebo), odmítá respektovat nutnou relativnost každého našeho poznatku či soudu, a nejen přehlíží, ale mnohdy i přímo odmítá a pronásleduje jakékoli zprostředkování protikladů, jejich vzájemné interakce a přecházení jednoho v druhý.

³⁶ Srovnej PATOČKA, J. *Sokrates*, s. 126.

³⁷ SOKOL, J. *Malá filosofie člověka*, s. 43.

³⁸ Používáme zde pojmu, který (podle našeho názoru vhodně) v kontextu moderní mediokracie používá Zygmunt BAUMAN; k tomu blíže zejména BAUMAN, Z. a L. DONSKIS. *Tekuté zlo*, s. 217 – 221.

³⁹ Vzpomeňme ORWELLOVÝCH „minut nenávisti“ k E. Goldsteinovi, které sugestivně popisuje ve svém klasickém díle „1984“.

Manicheismus má na všechno přesvědčivé, evidentní, a hlavně jednoznačné vysvětlení: dobré věci vzcházejí od Dobra, zatímco zlé od Zla. Člověk musí tuto polaritu, ba antinomičnost nejen nahlédnout, ale i „přetavit“ do vlastního antinomického myšlení i následného jednání; na některou ze dvou stran pomyslné „barikády“ se totiž postavit musí, a tím napomáhat jejímu konečnému triumfu. Manicheismus má v sobě silný **eschatologický náboj**, který Zygmunt Bauman formuluje takto: „Dualita sil zatěžuje lidi nevyhnutelností volby - současně však zajišťuje věrohodnost, že je tato volba jednoznačná“.⁴⁰

- **Riziko adiaforizace a hodnotové neutralizace**

Adiaforizace je proces, který můžeme označit za opak hodnotové atribuce a polarizace; předpokládá totiž **hodnotovou neutralitu světa**, pročez směřuje k tomu, **aby se lidská mysl metodicky oprostila od kritické reflexe a hodnocení**. Dokonce můžeme hovořit až o hodnotové eliminaci na základě údajné irelevance, tedy o tendenci, která **odnímá věcem, lidem, sociálním situacím a dějům jejich původní, „přirozený“⁴¹ hodnotový rozměr**, eliminuje je z relevantních úvah coby výplod ryze subjektivního uvažování, tedy cosi neuchopitelného, nedefinovatelného, nedůležitého vůči důsledkům zamýšlené činnosti, a tedy hodného vyřazení ze seriózního veřejného diskursu.

Tento přístup k rozumnění světa programově navazuje na dědictví některých starořeckých filosofických škol (například školy stoické), v nichž byl zdůrazňován **postoj netečnosti** vůči věcem, které „nejsou v lidské moci“ a jsou nám tudíž **lhostejné**. Věci, lidé i jejich činy, jež jsou z hlediska takto definovaného cíle eticky buď zcela bezvýznamné, nedůležité, nebo alespoň neutrální (ani dobré, ani zlé) a tedy lhostejné, nazývali Řekové „**adiafora**“; nejsou samy o sobě cílem lidského snažení, jejich povaha je určuje k pouhé nástrojnosti a služebnosti. Interpretace jakýchkoli věcí jakožto „adiafora“ znamená neshledávat je jakkoli hodnotnými samy o sobě a v žádném případě se jimi tedy nenechat ovlivnit. Cílem bylo dosažení duševního klidu, vnitřní svobody a vyrovnanosti, k prostému užívání věcí bez lpění na nich, a vposledku k podrobení se řádu kosmu, jenž je společný všem lidským bytostem bez rozdílu.⁴²

Zamysleme se nad **adiaforizační strategií** z hlediska našeho aktuálního problému, tedy kritického čtení textu. Protože adiaforizované objekty jsou (z logiky věci) irelevantní a jejich hodnotová interpretace by byla mrháním instrumentální racionalitou a pragmatickým kalkulem, není cílem působení na konzumenta informačního sdělení tvorba mechanismů nenávisťi nebo odporu k nim; o to jde spíše novodobým manichejcům. Zde je cílem to, aby informace, obsažené v textu, zůstaly „**hodnotově nepovšimnuty**“, nebyly brány při interpretaci v potaz, „neřešily se“ jakožto etický problém. Aby byly zkrátka **banalizovány!** Adiaforizované objekty tak jaksi „stojí mimo hru; jsou redelegovány do kategorie ‘vedlejších obětí’ kampaní a politiky – tedy objektů, jejichž bolest a utrpení není zahrnuta v nákladech projektu a které nejsou zohledněny při odhadu a vyhodnocování nákladově efektivního podílu.“⁴³ Na místo nepřátelství, nesouhlasu či averze padají za oběť lhostejnosti a nezájmu, jsou vyloučeny z okruhu prožívání i konání, a směle můžeme říci, že toto vyloučení je dnes na nejlepší cestě, předčít ostatní „manifestace zla“.

Banalizace četby textu je velkým nebezpečím. Václav Bělohradský svého času na adresu tohoto problému konstatoval: „Banálnost a zbanálnění společnosti je v tom, že

⁴⁰ BAUMAN, Z. a L. DONSKIS. *Tekuté zlo*, s. 221.

⁴¹ Tohoto pojmu je použito v totožném významu, jaký mu ve svém díle přikládá Jan PATOČKA; srovnej zejména „*Přirozený svět jako filosofický problém*“.

⁴² K tomu srovnej např. SENECA, L. A. *O dobrodiních*, s. 95, nebo ANTONINUS, M. A. *Hovory k sobě*, s. 35.

⁴³ BAUMAN, Z. a L. DONSKIS. *Tekuté zlo*, s. 82.

existence nějakého byrokratického aparátu, který kontroluje určitou skupinu, znamená *eo ipso*, že činy jeho funkcionářů jsou legitimní. Cokoli může být legální a legitimní, protože vymizelo napětí mezi těmito dvěma póly lidského uvažování nad svými činy.⁴⁴ Banalizace spočívá v institucionalizovaném uzavření četby těm významům, které se rodí z konkrétního života a běžné komunikace lidí s lidmi, v dehumanizaci textu a popření jakýchkoli alternativních pohledů a významů. „Banální vědomí“ se stále více formalizuje a jeho nástrojem se dříve či později stane administrativní, byrokratický jazyk (Bělohradský o něm dokonce mluví jako o „jazyku zrušené zkušenosti“).⁴⁵

Výše uvedené znamená zásadní okolnost: že „při styku s adiaforickými předměty, ať už živými či neživými, se morální impulsy ‘uspí’ bez ohledu na etickou zátěž důsledků takové činnosti nebo odmítnutí jednat.“⁴⁶ Nejčastěji k tomu dochází v období velkých společenských změn, napětí a dramát „se lidé stávají necitlivějšími a odmítají uplatňovat morální perspektivu na ostatní lidi. Jednoduše eliminují etický vztah s ostatními. Tito druzí lidé se pro ně nemusí nutně stát nepřáteli nebo démony, spíše představují statistiku, okolnosti, překážky, faktory, nepříjemné detaily a problémy. Současně ale už přestanou být lidmi, se kterými by se chtěli setkat tváří v tvář, jejichž pohled by rádi opětovali, na které by se chtěli usmát nebo jim i odpovědět na pozdrav na důkaz uznání jejich existence.“⁴⁷ Tito lidé prostě „jen“ ze sféry své pozornosti a zájmu odstranili některé jiné jedince nebo skupiny...

Obě současné tendence (jak k násilné hodnotové polarizaci, tak naopak k eliminaci hodnotového rozměru, kulminující adiaforizací) jsou nebezpečné zejména tím, že zbavují člověka schopnosti kritického myšlení, vytrhávají jeho poznatky z kontextů, fragmentarizují je, takže jak konzument atribuovaných hodnot, tak hodnotově „okoralý“ jedinec s nebývalou lehkostí předávají kontrolu nad sebou samým (tedy i svoji svobodu) někam jinam (někomu jinému) a ještě to subjektivně prožívají jako uspokojení a naplnění. V důsledku toho je deformována nejen individuální, ale i kolektivní (sociální) paměť; ztratí-li se její etický rozměr, člověk není schopen kritického pohledu jak na svět a druhé lidi, tak i na sebe sama, ztratí svoji individualitu, přestane být **osobou** v autentickém slova smyslu, Necítí odpovědnost, ani stud, ani vinu za případné selhání, „rozplývá“ svoji identitu v pohodlné, ale neodpovědné a amorfní „průměrnosti“. Gabriel Marcel oprávněně zdůrazňuje, že jedinec „osobě je vlastní něčemu č e l i t. Z tohoto hlediska můžeme říci, že vůdčí ctností osoby je odvaha – zatímco ono *se* zdá se spíše místem všech úniků a útěků“.⁴⁸

Závěr

Jsme přesvědčeni, že kritická práce s textem jako nejčastějším zdrojem informací musí do budoucna tvořit integrální součást profesní přípravy policistů. Edukační úsilí v tomto směru by bylo vhodné založit na kultivaci metodického postoje odpovědné zdrženlivosti, na kultivaci tázání a na integraci morálního rozměru rozumění textům. Vzdělaný, profesně i morálně zdatný policista musí být schopen samostatného, tvořivého myšlení při jejich interpretaci, při hledání jejich významových kontextů a v úsilí o adekvátní porozumění jejich smyslu.

Literatura

ANTONINUS, Marcus Aurelius. *Hovory k sobě*. Praha: Svoboda, 1975. Bez ISBN.

⁴⁴ BĚLOHRADSKÝ, V. *Přirozený svět jako politický problém*, s. 30, zvýraznil Bělohradský.

⁴⁵ Srovnej BĚLOHRADSKÝ, V. *Přirozený svět jako politický problém*, s. 34 – 35.

⁴⁶ BAUMAN, Z. a L. DONSKIS. *Tekuté zlo*, s. 82.

⁴⁷ BAUMAN, Z. a L. DONSKIS. *Tekuté zlo*, s. 47.

⁴⁸ MARCEL, G. *Přítomnost a nesmrtelnost*, s. 55.

- BAUMAN, Zygmunt a Leonidas DONSKIS. *Tekuté zlo*. Praha: Nakladatelství Pulchra, 2022. ISBN 978-80-7564-028-4.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Přirozený svět jako politický problém*. Praha: Čs. spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0290-1.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Mezi světy & mezisvěty*. Praha: Novela bohemika, 2013. ISBN 978-80-87683-11-5.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Tyranie okamžiku*. Brno: Doplněk, 2001. ISBN 80-7239-115-0.
- FOUCAULT, Michel. *Slová a věci*. Bratislava: Pravda, 1987. ISBN 80-220-0014-1.
- GADAMER, Hans – Georg. *Pravda a metoda*. Moskva: Progress, 1988. ISBN 5-01-001013-5.
- GADAMER, Hans – Georg. *Problém dějinného vědomí*. Praha: Filosofia, 1994. ISBN 80-7007-064-5.
- GAZDA, Jan, Václav LIŠKA a Bořivoj MAREK. *Kritické myšlení. Dovednost (nejen) pro 21. století*. Praha: Nakladatelství P3K, 2019. ISBN 978-80-87162-56-6.
- GRONDIN, Jean. *Úvod do hermeneutiky*. Praha: Oikúmené, 2011. ISBN 978-80-7298-476-3.
- HALÍK, Tomáš. *Co je bez chvění, není pevné*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-556-0.
- HROCH, Jaroslav. *Filozofická hermeneutika v dějinách a současnosti*. Brno: Masarykova Univerzita a Nakladatelství Georgetown, 1997. ISBN 80-210-1625-1.
- KOUKOLÍK, František. *Já: o mozku, vědomí a sebevědomování*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2181-0.
- KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha: Herrmann a synové, 1995. ISBN 80-85467-45-0.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Psychologie moudrosti a dobrého života*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2925-4.
- LÉVINAS, Emmanuel. *Totalita a nekonečno*. Praha: Oikúmené, 1997. ISBN 80-86005-21-5.
- LIESSMANN, Konrad a Gert ZENATY. *O myšlení*. Praha: Votobia, 1994. ISBN 80-85885-51-1.
- MARCEL, Gabriel. *Přítomnost a nesmrtelnost*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0731-5.
- NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7239-118-5.
- PATOČKA, Jan. *Sokrates*. Praha: SPN, 1990. ISBN 80-04-26038-0.
- PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha: Čs. spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0351-7.
- POKORNÝ, Petr a kol. *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN 80-7021-769-0.
- RICOEUR, Paul. *Život, pravda, symbol*. Praha: Oikúmené, 1993. ISBN 80-85241-65-5.
- SENECA, Lucius Annaeus. *O dobrodiních*. Praha: Svoboda, 1991. ISBN 80-205-0195-1.
- SHIRAEV, Eric B. a David A. LEVY. *Mezikulturní psychologie kriticky a aplikovaně*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3081-0.
- SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka*. Praha: PedF UK, 1994. ISBN 80-7068-066-0.
- ŠEDÝ, Jiří. *Kritické myšlení*. Praha: Galén, 2021. ISBN 978-80-7492-543-6.
- WEISCHEDEL, Wilhelm. *Skeptická etika*. Praha: Oikúmené, 1999. ISBN 80-86005-84-4.

Keywords: Ethics, hermeneutics, interpretation, critical thinking, understanding, preunderstanding, questioning, restraint.

Summary

The author of the article focuses on the current need for purposeful development of critical thinking among police officers. He focuses on critical work with text as the most common source of information and views it as a hermeneutic task, or the search for ways to adequately understand meaning and resist disinformation efforts. He proposes that educational efforts in this direction should be based on cultivating a restrained attitude towards text, cultivating questioning, and integrating the ethical dimension of understanding.

Tento příspěvek je výsledkem projektu Odolnost příslušníků Policie České republiky vůči dezinformačním vlivům a možnosti posilování jejich rezistence prostřednictvím vzdělávání VK01020187, **zkráceně DEZINFOPOL, který byl podpořen Ministerstvem vnitra ČR z Programu** Otevřené výzvy v bezpečnostním výzkumu 2023-2029, **zkráceně OPSEC.**

*PhDr. Petr Nesvadba, CSc.
Policejní akademie ČR v Praze
Katedra společenských věd FBM
e-mail: nesvad@seznam.cz*

Recenzent: doc. Karol Murdza, PhD.